

Антоненко В.М.

к.е.н., доцент, доцент кафедри управління і фінансово-економічної безпеки
ДВНЗ «Донецький національний технічний університет», м. Луцьк, Україна

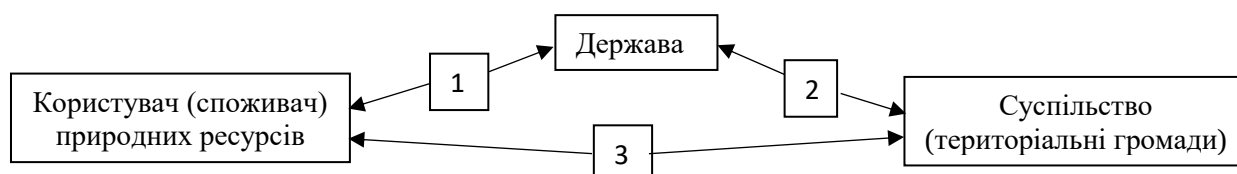
Сухіна О.М.

к.е.н., с.н.с., с.н.с. відділу екосистемного оцінювання природно-ресурсного потенціалу
Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, м. Київ, Україна

ЕКОСИСТЕМНІ ПЛАТЕЖІ ТА ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ЗАХИСТУ ТА ОЩАДЛИВОГО ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Екологічні проблеми є найбільш актуальними в сучасних умовах розвитку людства та потребують уваги від науковців, державних діячів та світової спільноти. У цьому сенсі варто розглядати фінансові питання, пов'язані з екологічною тематикою, як один з найбільш дієвих напрямків вирішення цієї проблеми. Обґрунтування цього полягає у тому, що це зачіпає інтереси (у тому числі й фінансові) осіб, які так чи інакше причетні до умов та/або наслідків екологічних процесів. Ми виокремлюємо, принаймні, трьох таких суб'єктів: по-перше, того, хто використовує та/або забруднює природне середовище; по-друге, державу, у якій на правах власності ці ресурси знаходяться і якими вона розпоряджається, поповнюючи при цьому доходи бюджетної системи; по-третє, суспільство (територіальні громади), яке дбає про покращення екологічних умов своєї життєдіяльності та яке має бути захищене державою.

Аналіз діючого механізму екологічного оподаткування в Україні (розділ VIII ПКУ Екологічний податок [1]) свідчить про наявність певних проблем щодо ефективності, і, перш за все, – забезпечення справедливості у функціонуванні цього податку. Ефективність оподаткування в принципі не можна розглядати без забезпечення його (оподаткування) справедливості, бо саме остання відповідатиме інтересам усіх суб'єктів, причетних до цього оподаткування. Отож, варто поглянути на справедливість в екологічному оподаткуванні, зважаючи на те, що у цій сфері діють, як зазначалося вище, три учасники, інтереси яких у справедливий спосіб мають бути захищені. Наочно їх взаємодію можна представити таким чином (рис. 1):

Позначення:

- 1 – податкові відносини між державою і платником екологічного податку;
- 2 – захист державою умов життєдіяльності суспільства (територіальних громад);
- 3 – змінювання користувачем (споживачем) природних ресурсів умов життєдіяльності суспільства (територіальних громад).

Рис. 1. Взаємодія учасників екологічних процесів

Варто дати деякі пояснення стосовно рис. 1:

- держава (як власник природних ресурсів) податковими важелями впливає на поведінку платників екологічного податку, забезпечуючи у першу чергу відшкодування своїх витрат на збереження, відновлення цих ресурсів; причому, завважимо, що ставки екологічного податку в ПКУ не мають достатнього обґрунтування, хоча деякі з них диференційовані в залежності від виду ресурсів, їх місця (регіону) знаходження, їх специфічних характеристик тощо;

- користувач (споживач) природних ресурсів (він же платник екологічного податку), який комерційно використовує ці ресурси у своїй господарській діяльності та має отримувати від цього доходи, сплачує за них державі як постачальнику таких ресурсів; але відносини між

постачальником (державою) і їх покупцем (платником екологічного податку) щодо встановлення ціни на ресурси не базуються на ринковому ціноутворенні; ба більше, якщо згадати, що розміри екологічного податку в ПКУ визначені у грошових одиницях на фізичну одиницю використаних ресурсів (грн чи копійки за тонну, куб. метр, куб. сантиметр), а зміни до ПКУ можуть вноситися тільки за відповідною законодавчою процедурою, то це робить такі ставки відірваними від згаданого ринкового ціноутворення: такий порядок їх встановлення більш нагадує планове витратне ціноутворення часів радянської економіки;

- суспільство, або територіальні громади, на території яких ці ресурси, власне, й знаходяться, – мають право на збереження і покращення умов для своєї життєдіяльності. І саме тут виникає серйозна проблема: яким чином, на підставі чого, вимірювати ці умови життєдіяльності. Та взагалі: що саме отримують або втрачають громади від використання іншими суб'єктами господарювання природних ресурсів, що розміщені на території цих громад. Те, що громади потерпають від знищення, пошкодження, погіршення стану природних ресурсів, – вимагає від держави відповідних заходів, про що йшлося вище і що фінансується за рахунок сум екологічного податку: як зазначалося, з цих коштів держава і реалізує відповідні природоохоронні програми.

Але природні ресурси мають специфічну особливість – вони надають громаді так звані екосистемні послуги. Далі розглянемо це більш докладно. «Екосистемні послуги – це всі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в середовищі існування й продуктах харчування, а отже від них прямо залежить рівень нашого життя» [2, с. 3]. О. Лабенко у публікації [3] вказує: «Відповідно до класифікації ООН, виділяють наступні категорії екосистемних послуг: послуги забезпечення (приклад – питна вода та продукти харчування, а саме їх якість та кількість); регулюючі послуги (приклад – клімат); послуги підтримки (наявність інфраструктури для відпочинку – парки, водойми тощо); сервіси культури (приклад – наявність культурної спадщини, що може привабити туристів)».

Отож, природні ресурси генерують та надають мешканцям територій вигоди у вигляді переліченого вище: покращення якості або/чи збільшення обсягів води чи продуктів харчування, зміни клімату (що, до речі, зараз є надто актуальним), чисте повітря, температурний режим, позитивний вплив на людину рекреаційних ресурсів, що пов'язано з туризмом, лікуванням, відпочинком людей, відновленням їх фізичного і психічного здоров'я тощо. Досить влучним є цитування: «Вчені довели, що простір міста та його архітектура можуть впливати на ментальне здоров'я мешканців: що більш різноманітна архітектура та більше у місті зелених зон – тим комфортніше та щасливіше люди себе почувають. І навпаки – «погані» архітектурні рішення та неправильна організація міського простору можуть викликати психологічні проблеми та навіть заганяти містян у депресію» [4].

Екосистемні послуги як умови/можливості покращення життєдіяльності людства за своїм проявом (наслідками впливу на людство) є доволі різноманітними і комплексними, а їх сутність полягає у корисливості для громад, що робить необхідним використання категорії споживчої вартості при формуванні ціни на ці послуги. Вартість (ціна) цих послуг, на наш погляд, може бути визначені і врахована одним із двох варіантів: або додаванням їх до розмірів екологічного податку, або у вигляді так званих парафіскалітетів.

Додавати вартість екосистемних послуг до ставок екологічного податку в принципі є теоретично можливим, але такий варіант є надто складним, а практично – процедурно неможливим. Причинами цього є те, що: по-перше, вартість (ціна) цих послуг залежить від багатьох чинників та умов, пов'язаних із конкретними природними ресурсами, їх станом, віковими особливостями, їх місцем знаходження тощо, та які просто неможливо якось унормувати та врахувати в ПКУ; по-друге, проблемою стає також визначення вартості цих послуг (яка, як зазначалося вище, має базуватися на їх споживчій вартості та враховувати ринкові відносини між суспільством (територіальними громадами) та користувачем (споживачем) природних ресурсів), що наразі для всіх видів природних ресурсів ані науково, ані законодавчо не розроблено на належному рівні. Є методологічні доробки, із відповідною

апробацією, з визначення вартості екосистемних послуг, що надаються територіальним громадам лісовими екосистемами [5; 6].

Щодо другого шляху вирішення проблеми – запровадження парафіскалітетів: вважаємо, що саме цей підхід є за сучасних умов найбільш придатним і необхідним. Тому варто згадати, на чому базуються ці парафіскалітети, для чого достатньо дати посилання на спеціальне дослідження Є.С. Маринчака, в якому автор професійно тлумачить сутність цього явища (параподаткування) та наводить їх класифікацію [7]. А Н. Пришва вважає, що особливістю парафіскалітетів є поєднання в них приватних і публічних доходів (вигід), а як публічні доходи – розглядає кошти, які буде спрямовано юридичною особою відповідно до чинного законодавства на реалізацію завдань у межах виконання нею економічної чи соціальної функції з метою задоволення публічного інтересу, та підсумовує, що саме до них і застосовують поняття «парафіскалітети» [8]. Разом з тим, додамо, що у цих роботах немає згадки про екосистемні послуги, можливо тому, що додавання їх вартості до парафіскалітетів було поза увагою цих науковців.

За сутністю екосистемні послуги є об'єктом публічних інтересів (суспільства/громади), тому їх вартість має розглядатися як парафіскалітети, що мають надходити до бюджетів цих громад від тих користувачів (споживачів) природних ресурсів, котрі використовують природні ресурси тільки задля власних доходів (на свою користь), нехтуючи вигодами мешканців громад. Тому користувачі (споживачі) природних ресурсів мають сплачувати екологічний податок за забруднення природного середовища, а громаді – екосистемні платежі на недоотримані екосистемні послуги. Тоді відносини між означеними (рис. 1) суб'єктами будуть врегульовані, а інтереси кожного з них будуть максимально враховані.

На останок, як стислий висновок, сподіваємося на те, що запровадження екосистемних платежів як парафіскалітетів сприятиме економічній та екосистемній зацікавленості суб'єктів господарювання у формуванні екологічно сприятливого економічного середовища. «На противагу підходам «забруднювач платить» має прийти міжсуб'єктна зацікавленість у екологічно доцільній не лише власній діяльності, а й активності інших територіально чи технологічно пов'язаних агентів впливу на довкілля...Така зацікавленість має конкретне економічне підґрунтя і проявляється у формуванні набору екосистемних платежів через застосування котрого групи агентів отримують економічну вигоду від поліпшення стану навколишнього середовища, а постачальники цих послуг, які безпосередньо покращують стан довкілля, отримують належну компенсацію» [9, с. 30]. Отже, впровадження екосистемних платежів є комплексно обґрунтованим і справедливим.

1. Податковий кодекс України : Закон України від 2 грудня 2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 01.12.23).

2. Василюк О., Ільмінська Л. Екосистемні послуги. Огляд. БО «БФ «Фонд захисту біорізноманіття України», 2020. 84 с. URL: <https://uncg.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/Materialy-slukhan-2-1-1.pdf> (дата звернення: 04.12.23).

3. Лабенко О. Екосистемні послуги: чи готові ми платити за їх якість та наявність? *AgroPortal* : веб-сайт. URL: <https://agroportal.ua/blogs/ekosistemnye-uslugi-gotovy-li-my-platit-za-ikh-kachestvo-i-nalichie> (дата звернення: 04.12.23).

4. Дмитрук С. Простір для щастя. Як місто впливає на наше ментальне здоров'я. *Liga.net*. URL: <https://life.liga.net/poyasnennya/article/prostranstvo-dlya-schastya-kak-gorod-vliyaet-na-nashe-mentalnoe-zdorove> (дата звернення: 05.12.23).

5. Матюха В.В., Сухіна О.М., Антоненко В.М. Екоцид і оцінка економічних збитків, завданих лісовим екосистемам України від наслідків збройної агресії РФ. *Протидія геноциду українського народу* : зб. матеріалів міжнарод. наук.-практ. конф. 8 трав. 2023 р. Київ : Офіс підтримки вченого, 2023. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/34408>.

6. Сухіна О.М., Антоненко В.М., Улицький О.А. Вартісна оцінка екосистемних послуг для встановлення плати за їх використання чи знищення: еколого-економічний контент національної безпеки (на прикладі національного парку «Бузький Гард») : *Сталий розвиток: захист навколишнього середовища. Енергоощадність. Збалансоване природокористування* / за ред. М.С. Мальованого. Київ, 2022. С. 149-172. URL: <http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/34184>.

7. Маринчак Є.С. Наукові погляди на сутність правового явища «обов'язкові неподаткові платежі». *Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття*. Вінниця : . Європейська наукова платформа, 2020. URL: DOI 10.36074/paaaseirdfegcc.ed-1.03 (дата звернення: 05.12.23).

8. Пришва Н. Дискусійні питання щодо правового регулювання неподаткових обов'язкових платежів до позабюджетних фондів коштів. *Фінансове право*. 2021. № 5, С. 156-161. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/5/27.pdf> (дата звернення: 05.12.23).

9. Файфура В., Надвиничний С. Екосистемні платежі в контексті формування й оптимізації довкілля. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України*. 2016. Вип. 21, С. 28-33. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_7 (дата звернення: 27.11.23).